

به نام خدا

درآمدی بر:

تأمین مالی و سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

نویسنده

دکتر غلام‌نبی فیضی چکاب

(عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

دکتر خداداد خدادادی دشمنی

(عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور)

شرکت چاپ و نشر بازرگانی

وابسته به مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

تهران ۱۳۹۸

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

فیضی چکاب، غلام نبی
درآمدی بر: تامین مالی و سرمایه گذاری خارجی در ایران / نویسنده غلام نبی
فیضی چکاب، خداداد خدادادی دشتکی؛ ویراستار مهدی شادخواست
تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۹۸.
۲۶۹ ص.: مصور، جدول.
۴-۷۷۵-۴۶۸-۹۶۴-۹۷۸

فیبها
سرمایه گذاری خارجی -- ایران
Investments, Foreign -- Iran
سرمایه گذاری خارجی
Investments, Foreign
جذب سرمایه
Absorptive capacity (Economics)
خدادادی دشتکی، خداداد، ۱۳۵۰ -
HG۵۷۲۰/۲:
۳۳۲/۶۷۳۰۹۵۵:
۵۹۴۷۵۸۶:

شرکت چاپ و نشر بازرگانی
وابسته به موسسات نشریات و نشر بازرگانی

درآمدی بر: تامین مالی و سرمایه گذاری خارجی در ایران
دکتر غلام نبی فیضی چکاب، دکتر خداداد خدادادی دشتکی
ویراستار علمی: جواد رضایی
ویراستار: مهدی شادخواست

صفحه آرا: سیده سمانه حسن زاده
طراح جلد: حامد یعقوبی
چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸
تیراژ: ۳۰۰ نسخه
قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان
شابک: ۴-۷۷۵-۴۶۸-۹۶۴-۹۷۸

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر بازرگانی

«کلیه حقوق محفوظ و مخصوص شرکت چاپ و نشر بازرگانی است.»

نشانی: تهران، خیابان کارگر شمالی، نبش کوچه همدان، شماره ۱۲۰۴
توزیع و پخش: ۶۶۹۳۹۳۲۹ - ۰۲۱ / فروشگاه مرکزی: ۶۶۴۲۵۱۱۸ - ۰۲۱
واحد سفارش چاپ کتاب: ۶۶۴۳۹۲۰۶ - ۰۲۱
واحد نشر الکترونیک: ۶۶۴۳۹۲۰۲ - ۰۲۱ / digital.cppc.ir

WWW.CPPC.ir / WWW.1CPPC.ir

فروشگاه های اینترنتی

مقدمه

بعد از پایان جنگ جهانی دوم که بسیاری از کشورهای تحت سلطه استعمار به استقلال سیاسی دست یافتند، ضرورت دستیابی هرچه سریع‌تر به رشد و توسعه اقتصادی در دستور کار این‌گونه کشورها قرار گرفت. اکثر این کشورها به دنبال ابزارهایی بودند که به وسیله آن توسعه کشور خود را تضمین کنند. از آنجایی که این کشورها سالیان سال در سلطه استعمار مجدداً این‌گونه کشورها بودند، از این رو می‌کوشیدند با استفاده از اهرم‌های تجویزی، زمینه را برای وابستگی هرچه بیش‌تر ممالک تازه استقلال‌یافته به خود فراهم آورند. دنیای استعمار با کمک دولت‌های دست‌نشانده خود و به مدد تحصیل‌کرده‌های وطنی و طبقه اربانان وابسته که سال‌ها تحت سلطه فرهنگی غرب به سربردند، چنین القا کرده بودند که مهم‌ترین مانع توسعه، فقدان یا به عبارت بهتر، نبود سرمایه‌گذاری است. بنابراین، راه را در استقراض از منابع مالی و پولی بین‌المللی اعلام داشتند.

در حدود دهه هفتاد میلادی با گسترش فعالیت شرکت‌های چندملیتی و به دنبال آن مطرح شدن بحث امپریالیسم مدرن و این‌که شرکت‌های چندملیتی کشورهای میزبان را تحت سلطه درمی‌آورند، مسأله جلوگیری از سرمایه‌گذاری خارجی و جایگزینی استقراض به جای آن مطرح شد. علاوه بر این افزایش قیمت نفت در سال ۱۹۷۳ و سیاست‌های پولی کشورهای صنعتی نیز این روند را تشدید کرد و بدین ترتیب موج عظیمی از منابع به شکل وام به سمت کشورهای در حال توسعه جریان یافت و این امر

منجر به بحران بدهی‌ها در سال ۱۹۸۲ شد. بنابراین از اوایل دهه ۸۰ تحرک سرمایه از شکل وام و بدهی به سمت سرمایه‌گذاری خارجی تغییر یافت و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم و غیرمستقیم خارجی از سال ۱۹۸۹ تا سال ۱۹۹۱ سیر صعودی پیدا کرد. البته بار دیگر از سال ۱۹۹۱ تا سال ۱۹۹۳ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان سیر نزولی پیدا کرد و از آن به بعد به سیر صعودی خود ادامه داد تا این‌که در سال ۲۰۰۱ با کاهش مواجه شد.

طور کلی همواره بیش‌ترین حجم FDI به کشورهای توسعه‌یافته (ایالات متحده آمریکا، ژاپن، کشورهای اروپای غربی، کشورهای اتحادیه اروپا و دیگر کشورهای غربی) وارد شد. ماطی سال‌های ۱۹۹۷-۱۹۷۵ سهم کشورهای توسعه‌یافته از جریان ورودی FDI کاهش یافت؛ به طوری که متوسط سالانه این سهم از ۷۶٫۶ درصد در دوره ۱۹۸۰-۱۹۷۵، ۶۸٫۶ درصد در دوره ۱۹۹۴-۱۹۹۰ کاهش پیدا کرده است. این روند کاهشی تا آن زمان ادامه داشت که سهم این کشورها در سال‌های ۱۹۹۵، ۱۹۹۶ و ۱۹۹۷ به ترتیب به ۶۳٫۴، ۵۸٫۸ و ۵۸٫۹ رسید. این در حالی است که سهم کشورهای در حال توسعه از کل جریان ورودی FDI طی دوهفته گذشته همواره افزایش یافته است. در سال ۱۹۹۸ به واسطه بروز بحران جنوب شرق آسیا هم‌زمان با افزایش چشم‌گیر سهم کشورهای توسعه‌یافته از جریان ورودی FDI، سهم ورودی کشورهای در حال توسعه از FDI به ترتیب از ۳۷٫۷٪ و ۳۷٫۲٪ طی سال‌های ۱۹۹۰ و ۱۹۹۷ به ۲۵٫۸٪ در سال ۱۹۹۸ کاهش یافته است.^۱ در دهه ۱۹۸۰ آسیا، بزرگ‌ترین دریافت‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در فاصله ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۰ بود؛ به نحوی که طی این سال‌ها حدود ۸۹/۶۱ میلیارد دلار سرمایه را جذب کرد که نمایانگر بیش از نیمی از این‌گونه سرمایه‌گذاری‌های خارجی در کشورهای در حال توسعه بوده است.^۲

در ایران، تا سال ۱۳۱۰ سرمایه‌گذاری خارجی چندانی صورت نمی‌گرفت و اکثر قراردادهای به صورت اعطای امتیازات بود. کشورهای روسیه و انگلیس از جمله

سرمایه‌گذاران عمده بودند. امتیاز ایجاد شرکت نفت ایران و انگلیس و تاسیس بانک شاهی از جمله سرمایه‌گذاری‌های آن‌ها بود. از سال ۱۳۱۰ (همزمان با تصویب قانون ثبت اسناد و املاک کشور) و سال ۱۳۱۱ (تصویب قانون تجارت) نوع دیگری از سرمایه‌گذاری خارجی به صورت خصوصی در شرکت‌ها آغاز شد. بعد از سال ۱۳۳۰ (ملی شدن صنعت نفت) تا سال ۱۳۳۴ شرکت‌های خارجی به خاطر ترس از ملی شدن، از به ثبت رساندن شرکت‌های خود امتناع ورزیدند. از این رو، در اواخر ۱۳۳۴ قانون جلب و حمایت از سرمایه‌های خارجی جهت تشویق و ایجاد ضمانت برای سرمایه‌گذاران خارجی تصویب رسید. در همین سال ۳۱ شرکت خارجی به ثبت رسیدند. تا سال ۱۳۴۱ مایه‌گذاری خارجی از ۳ طریق قانونی انجام شد و تقسیم آن به مستقیم و غیرمستقیم ممکن نبود. آمار و ارقام نشان دهنده این موضوع هستند که در سال‌های اجرای برنامه رقم قابل انقلاب سرمایه‌های خارجی قابل توجهی وارد کشور شد که معادل ۲۵ درصد پس از ملی شدن نفت داخلی بود. سال‌های آغاز برنامه عمرانی سوم (۱۳۴۲-۴۶) مصادف با ادامه رکود ناشی از بحران ۱۳۳۹ در بیش تر فعالیت‌های کشور بود که باعث شد در دو سال اول اجرای این برنامه سرمایه‌های قابل توجهی وارد کشور نشود. سرمایه‌های نقدی و غیرنقدی و روم‌هایی که از طریق مرکز جلب و حمایت از سرمایه‌های خارجی در سال اول برنامه، وارد کشور شد، فقط ۲۵۱ میلیون ریال بود؛ در حالی که این رقم در سال چهارم برنامه سوم به ۹۵۸ میلیون ریال رسید.

قانون جلب و حمایت سرمایه‌گذاری‌های خارجی در مراکز نفت نیز ایران در سال ۱۳۴۵ بنا به پیشنهاد وزارت اقتصاد به تصویب رسید که به موجب آن با تصویب قانون جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری‌های خارجی و کلیه مقررات دیگر، سرمایه‌های لازم به منظور عملیات حفاری در مراکز نفت خیز ایران از طریق لوله‌کشی نفت و از طریق مقاطعه‌کاری با مشارکت شرکت سهامی حفاری و مهندسی شاهپور به کشور وارد می‌شود. این تصویب‌نامه نقش بسزایی در قراردادهای بعد از سال ۱۳۴۵ و تحولات آتی در صنعت نفت و گاز داشته و منجر به رواج قراردادهای خرید خدمت از نوع خدماتی و خطرپذیر شده است.

آمارها نشان می‌دهند که در برنامه عمرانی سوم، طرح‌های مهمی از جمله تاسیس

کارخانه ذوب آهن، کارخانه تهیه ابزار ماشین، کارخانه تراکتورسازی، تولید آلومینیوم و کارخانه پتروشیمی از طریق جلب و مشارکت سرمایه‌های خارجی اجرا شد. در طول اجرای برنامه پنجم توسعه بیش از ۲۵ هزار و ۴۵۰ میلیون ریال سرمایه خارجی وارد کشور شد که ژاپن با سهم ۲/۴۲ درصد بیش‌ترین و پس از آن ایالات متحده با ۷/۱۹ درصد و آلمان با ۱۱/۸ درصد قرار داشتند. ارقام منتشر شده نشان می‌دهند که از سال ۵۷-۱۳۳۵ جمعاً ۲۷۶ مورد سرمایه‌گذاری به منظور انتقال تکنولوژی به کشور انجام شد، که حدود ۹/۶۵ درصد در فاصله سال‌های ۵۷-۱۳۴۹ بوده و بیش از ۳۰ درصد آن در فاصله سال‌های ۵۶-۱۳۵۳؛ یعنی پس از افزایش اول قیمت نفت صورت گرفت. سرمایه‌های خارجی در این دوره به ۳۶۲۶۸ میلیون ریال رسید. سرمایه‌گذاران عمده در این دوره ژاپن، آمریکا، انگلیس، فرانسه و ایتالیا بودند. قبل از دهه ۱۳۵۰ بیش از ۹۰ درصد سرمایه‌گذاری خارجی در بخش نفت انجام گرفت، اما بعد از دهه ۵۰ سایر بخش‌های اقتصادی، به‌ویژه بخش انرژی، در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی یافتند. به‌طور کلی تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی حدوداً ۳۶۷ شرکت خارجی در ایران فعالیت داشتند که حدود ۱۸ درصد این شرکت‌ها آمریکایی، ۱۴ درصد آلمانی و ۱۲ درصد انگلیسی بوده‌اند.

بخش عمده تغییرات در خصوص نظام حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در کشورمان را می‌توانیم بعد از انقلاب اسلامی شاهد باشیم. تحولات این دوره، در دو محور زمانی از ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۲ و از ۱۳۷۲ تاکنون قابل بحث و بررسی هستند. دوره اول با تغییرات روی داده در جریانات قانونی، سیاسی و اجتماعی کشور، به زیرساخت‌های و وام و اعتبار خارجی بود. قانون اساسی نیز موضع نامشخصی در قبال سرمایه‌گذاری خارجی گرفت.

پس از گذشت حدود نیم قرن از زمان تصویب اولین قانون سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، قانون جدیدی تحت عنوان «قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی» در سال ۱۳۸۱ به تصویب رسید که جایگزین قانون پیشین یعنی «قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی» مصوب ۱۳۳۴ شد.

در جهان مدرن این مسأله که منابع مالی داخلی پاسخگوی نیازهای عمرانی و زیربنایی در کشور نیستند امری اثبات شده است. بر همین مبنا استفاده از منابع مالی خارجی و به منظور تجهیز منابع مالی و اجرای پروژه‌های عمده و زیرساختی برای رعایت عدالت بین نسلی ضرورت دارد.

تا به امروز، استفاده از تسهیلات خارجی در جهان پرشتاب امروز که به فاینانس^۱ معروف است، نقشی اساسی در توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه مانند ایران دارد. چون سرمایه‌گذار نیازمند محیطی امن و مناسب برای فعالیت است. لذا کشورهای سرمایه‌گذار بایستی محیط و بستر قانونی مناسبی برای سرمایه‌گذار خارجی فراهم و تامین آن را جلب کنند.

سرمایه‌گذاری مستقیم خارج تنها یکی از روش‌های تأمین مالی بین‌المللی برای رشد توسعه فعالیت‌های مولد اقتصادی کشورهای در حال توسعه است که به عنوان یکی از روش‌های غیرقرضی (با عیار اقراضی) تأمین مالی این‌گونه کشورهاست، درحالی‌که استقراض بین‌المللی، خطوط اعتباری، وام‌های تضمین خارجی و... از راه‌های قرضی تأمین مالی بوده و کشورهای مزبور حسب موقعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود از روش‌های قرضی و غیرقرضی برای تأمین مالی داخلی پروژه‌ها و طرح‌های اقتصادی خود استفاده می‌کنند.^۲

نکته مهم در این زمینه اهمیت نقش کشور میزبان در برادری، ثبات و امنیت در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، قوانین و مقررات برای جذب منابع خارجی است. مسأله ریسک‌ها و مدیریت صحیح آن‌ها نیز می‌تواند در مورد تأمین مالی خارجی بسیار تأثیرگذار باشد و آثار مخرب تحریم‌ها هم در صورت وابستگی به منابع مالی خارجی باید مورد توجه قرار گیرد. این کتاب به معرفی روش‌های تأمین مالی خارجی و توضیح در مورد وضعیت بایسته‌ها و موانع حقوقی آن در ایران می‌پردازد. به دلیل بدیع

و بین‌رشته‌ای بودن موضوع، بارها به صورت میدانی و مصاحبه حضوری و مراجعه به نهادهای ذی‌ربط به گردآوری مطالب پرداخته‌ایم.

کتاب حاضر در دو فصل اصلی به همراه نتایج و راهکارهایی در انتها به ارائه مطالب می‌پردازد.

در فصل اول مبانی و مکانیسم تأمین مالی از منابع خارجی و در فصل دوم عوامل ایجابی و سلبی تأمین مالی در حقوق ایران مورد بررسی قرار گرفته است.

فهرست مطالب

۵.....	مقدمه
بخش اول: مفاهیم، مبانی، ابزارها و نهادهای تأمین مالی خارجی	
۱۵.....	فصل اول: مفاهیم و مبانی نظری اقتصاد از منابع مالی خارجی
۱۵.....	گفتار اول: مفاهیم تأمین مالی
۱۷.....	بند اول: تأمین مالی داخلی
۱۷.....	بند دوم: تأمین مالی خارجی
۱۸.....	گفتار دوم: مبانی نظری تأمین مالی خارجی
۱۹.....	بند اول: تنوری رشد اقتصادی مالتوس
۲۰.....	بند دوم: تنوری رشد اقتصادی مارکس
۲۱.....	بند سوم: تنوری رشد اقتصادی شومپتر
فصل دوم: ابزارها و نهادهای تأمین منابع مالی	
۲۳.....	گفتار اول: ابزارها و نهادهای تأمین منابع مالی
۲۴.....	بند اول: بازار سرمایه
۲۵.....	بند دوم: بانک
۲۶.....	بند سوم: بیمه
۲۷.....	گفتار دوم: ابزارهای تأمین مالی خارجی
۳۱.....	بند اول: روش های استقراضی تأمین مالی
بخش دوم: فرصت ها، چالش ها و موانع تأمین مالی و سرمایه گذاری خارجی در ایران	
۹۱.....	فصل اول: فرصت ها و الزامات جذب منابع مالی خارجی
۹۲.....	گفتار اول: جاذبه ها و فرصت های جذب منابع خارجی

۹۲	بند اول: موقعیت جغرافیایی و منابع انسانی کارآمد
۹۲	بند دوم: دسترسی به مواد اولیه طبیعی و بازار مصرف
۹۳	گفتار دوم: مشوق‌ها و الزامات عام جذب منابع خارجی
۱۷۹	فصل دوم: چالش‌ها و موانع تأمین مالی و سرمایه‌گذاری خارجی در ایران
۱۷۹	گفتار اول: موانع ساختاری و مالی
۱۸۰	بند اول: موانع ساختاری و اداری
۱۸۰	بند دوم: کمبود ظرفیت‌های تأمین مالی داخلی
۱۸۱	بند سوم: بالا بودن هزینه تمام شده پول در تأمین مالی ریالی
۱۸۱	گفتار دوم: مشکلات نظام بانکی
۱۸۱	بند اول: محدودیت در بودن سقف وام‌دهی بانک‌های داخلی
۱۸۲	بند دوم: کوتاه بودن مدت اعتبارات
۱۸۲	بند سوم: عدم شرافت و توانایی بانک‌های داخلی در سرمایه‌گذاری
۱۸۲	بند چهارم: عدم بالایی نرخ سود کشور
۱۸۳	گفتار سوم: چالش‌های سیاسی (تحریم اقتصادی کشور)
۱۸۳	بند اول: تحریم‌های اعمال شده در چارچوب سازمان ملل متحد
۲۰۱	بند دوم: قاعده نفی سبیل
۲۳۹	نتیجه‌گیری
۲۵۳	پوست‌ها
۲۵۹	منابع و مآخذ
۲۶۹	Abstract